

**Analyzing the Quality of Intimacy with the Qur'an in the Realization of the Civilization-
Creator Quranic Society from the Perspective of the Supreme**

Received: 23/07/2022

Accepted: 27/10/2022

Sayyed Mahdi Mousavinia* / Saeed Jalilian**

(184-204)

The Holy Quran contains guidelines and commands that needs to be implemented in the society in some stages so that in the end, after passing the steps, the objectivity of the Quranic society can be discussed. According to the Supreme Leader, with the formation of the Qur'anic society, in addition to the fact that many of the problems and difficulties in the society are easily solved, one of the circles of Islamic civilization is also formed. Also, for the realization of such a society, there must be a movement of permanent intimacy with the Qur'an. Therefore, in his speeches, the Supreme Leader has always spoken about the necessity for Qur'anic sovereignty in society, and accordingly, he mentions the steps to become intimate with the Qur'an in order to create a Qur'anic society. Through library and documentary research this study has explained the steps of intimacy with the Qur'an in his opinion after extracting the statements of the Supreme Leader through grounded theory and content analysis method. It was concluded that from his point of view, it is necessary for the absolute Qur'anic sovereignty over society to pass four stages: Familiarity with the Holy Qur'an: Reciting the Qur'an; Reflection and Contemplation on the Qur'an; And finally, the implementation of the previous steps that lead to the realization of the civilizationcreator Qur'anic society.

Keywords: Supreme Leader, Quranic Society, Quranic Sovereignty, Intimacy with the Quran, Contemplation on the Quran.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

*. Assistant Professor of the Department of History and Education of the Islamic Revolution and Sacred Defense, Imam Hossein University, Tehran, Iran, Mousavinia.smahdi@gmail.com.

** . Researcher of Qur'an and Hadith Sciences, Imam Hossein University (corresponding author), Tehran, Iran sjalilian55@gmail.com.

بررسی کیفیت انس با قرآن در تحقق جامعه قرآنی تمدن‌ساز از نگاه مقام معظم رهبری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۰۵

سیدمهدی موسوی نیا ،

سعید جلیلیان

(۱۸۴-۲۰۴)

چکیده

قرآن کریم حاوی رهنمودها و فرمان‌هایی است که پیاده‌سازی آنها در جامعه نیازمند طی مراحل است تا درنهایت بتوان با طی مراحل، از عینیت جامعه قرآنی سخن به میان آورد. با توجه به دیدگاه مقام معظم رهبری، با شکل‌گیری جامعه قرآنی، علاوه بر اینکه بسیاری از مسائل و گرفتاری‌های موجود در جامعه به راحتی حل می‌شود، یکی از حلقه‌های تمدن اسلامی نیز شکل می‌گیرد. همچنین برای تحقق چنین جامعه‌ای، باید نهضت انس دائمی با قرآن صورت گیرد. از همین رو در بیانات خود همواره از لزوم حاکمیت قرآن در جامعه سخن به میان آورده‌اند و به فراخور همین امر مراحل را برای انس با قرآن در راستای به وجود آمدن جامعه قرآنی ذکر می‌کنند. این تحقیق با روش گردآوری کتابخانه‌ای و اسنادی، ضمن استخراج بیانات مقام معظم رهبری با استفاده از روش داده‌بنیاد و تحلیل محتوا، به تبیین مراحل انس با قرآن در نظر ایشان پرداخته است. نتیجه آن شد که از دیدگاه معظم‌له برای حاکمیت مطلق قرآن بر جامعه، طی چهار مرحله ضروری است: آشنایی با قرآن کریم؛ خواندن قرآن؛ تأمل و تدبر در قرآن؛ و درنهایت عملی‌سازی مراحل قبل که منجر به تحقق جامعه قرآنی تمدن‌ساز می‌شود.

واژگان کلیدی: مقام معظم رهبری، جامعه قرآنی، حاکمیت قرآن، انس با قرآن، تدبر در قرآن.

. استادیار تاریخ و معارف انقلاب اسلامی و دفاع مقدس دانشگاه جامع امام حسین^{علیه السلام}، تهران، ایران،

Mousavinia.smahdi@gmail.com

. پژوهشگر علوم قرآن و حدیث دانشگاه جامع امام حسین^{علیه السلام} تهران، ایران (نویسنده مسئول)،

.sjalilian55@gmail.com

مقدمه

قرآن کریم در نگاه مقام معظم رهبری از جایگاه والایی برخوردار است. بنا بر نظر ایشان قرآن مایه اتحاد (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با شرکت‌کنندگان در مسابقات قرآن در تاریخ ۱۳۹۰/۴/۱۴)، جامعه‌ساز در دو جنبه مادی و معنوی (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مسئولان نهضت سوادآموزی در تاریخ ۱۳۸۰/۱۰/۶)، علاج دردهای جهان اسلام (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه هجدهمین دوره مسابقات حفظ، قرائت و تفسیر قرآن کریم در تاریخ ۱۳۸۰/۷/۲۶) و عزت‌آفرین (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه مسابقات حفظ و قرائت قرآن کریم در تاریخ ۱۳۷۹/۸/۹) است.

رهبر انقلاب بر اساس آیه ۵۵ سوره نور^۱ که حاکی از وعده الهی در پیروزی حق بر باطل است، بر لزوم بازسازی امت قرآن و تمدن اسلامی معتقدند (پیام امام خامنه‌ای به کنگره عظیم حج در تاریخ ۱۳۸۷/۹/۱۷) و برای تحقق کامل وعده الهی (تمدن اسلامی)، علاوه بر پیروزی انقلاب اسلامی به‌عنوان اولین مرحله تحقق وعده الهی، مراحل دیگری را ذکر می‌کنند: «ما یک انقلاب اسلامی داشتیم، بعد نظام اسلامی تشکیل دادیم، مرحله بعد تشکیل دولت اسلامی است، مرحله بعد تشکیل کشور اسلامی است، مرحله بعد تشکیل تمدن بین‌الملل اسلامی است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اعضای هیئت دولت در تاریخ ۱۳۸۴/۶/۸). همان‌طور که ذکر شد، یکی از مراحل پی‌ریزی تمدن اسلامی، شکل‌گیری کشور یا جامعه اسلامی است. رهبر انقلاب تأکید دارند در جامعه اسلامی باید هدایت و معیارهای قرآنی مورد تبعیت قرار گیرند (بیانات امام خامنه‌ای در محفل انس با قرآن در روز اول ماه مبارک رمضان ۱۴۳۴ در تاریخ ۱۳۹۲/۴/۱۹). ایشان راه قرآنی شدن جامعه را در عمل افراد جامعه به قرآن می‌دانند تا بدین وسیله مصداق جامعه قرآنی به وجود آید و رسیدن به این مهم را در طی کردن مراحل انس با قرآن می‌دانند:

عمل خودمان را باید قرآنی کنیم؛ الهی کنیم. به گفتن نیست، به زبان نیست، به ادعا

۱. «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَ لِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَ لِيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئاً وَ مَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (نور: ۵۵).

کردن نیست؛ باید در عمل، در این راه حرکت کنیم و قدم برداریم. با قرآن که انس می‌گیرید، قرآن را که تلاوت می‌کنید، هر جایی دستوری است، هدایتی است، نصیحتی است، در درجه اول سعی کنید آن را در وجود خودتان، در باطن خودتان، در دل خودتان پایدار کنید و آن را به عمل خودتان نزدیک کنید. هر کدام از ما اگر در عمل این را متعهد شدیم، جامعه پیش خواهد رفت، جامعه قرآنی خواهد شد (بیانات امام خامنه‌ای در محفل انس با قرآن در تاریخ ۱۳۹۱/۴/۳۱).

از طرفی بر اساس بیانات معظم‌له برای شکل‌گیری انس دائمی با قرآن، طی مراحل ضروری است. لذا شناخت و چگونگی تأثیر این مراحل در شکل‌گیری جامعه قرآنی امری درخوراعتنا به نظر می‌رسد که باید به آن پرداخته شود. باتوجه‌به این توضیحات، این سؤال مطرح می‌شود که چه نوع انسی با قرآن و با طی چه مراحل باعث تحقق جامعه قرآنی می‌گردد؟ به همین دلیل این پژوهش در صدد است با روش گردآوری کتابخانه‌ای و اسنادی، بیانات مقام معظم رهبری را استخراج و با استفاده از روش داده‌بنیاد و تحلیل محتوا نحوه تحقق جامعه قرآنی را از طریق انس با قرآن در نگاه رهبر انقلاب اسلامی بررسی کند.

هرچند درباره موضوع حاضر تحقیق جامعی صورت نگرفته است، به برخی نگارش‌هایی که با آن مرتبط‌اند اشاره می‌شود: سیدمحمدرضا علاء‌الدین در مقاله «راهکارهای قرآن‌گرایی و قرآن‌مانوسی از منظر مقام معظم رهبری» ابتدا به مهجوریت قرآن در کلام رهبری می‌پردازد، سپس با عنوان‌بندی بیانات ایشان، راهکارهای مهجوریت‌زدایی قرآن را برمی‌شمارد. او همچنین راه‌های ترویج قرآن را ذکر و درنهایت آثار انس با قرآن را از دیدگاه معظم‌له بیان می‌کند (علاء‌الدین، ۱۳۸۳). این نوشته تنها به عنوان‌بندی بیانات مقام معظم رهبری پرداخته و هیچ‌گونه تحلیلی در این باره ارائه نکرده است. شفיעی در مقاله «مهجوریت قرآن در نظام آموزشی و راه‌های برون‌رفت از آن از دیدگاه مقام معظم رهبری» با پیش‌فرض شفاف‌بخش بودن قرآن بر تمام دردهای بشری که مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری است بحث مهجوریت قرآن را بیان می‌کند. در این راستا به تبیین مفهوم مهجوریت، ریشه‌ها و علل و پیامدهای آن، ارائه راهکار برون‌رفت یا پیشگیرانه در نظام آموزشی کشور و درنهایت ثمره مهجوریت‌زدایی باتوجه‌به دیدگاه مقام معظم رهبری پرداخته است (شفיעی،

۱۳۸۷). مقاله مورد بحث بیشترین تمرکز خود را بر بحث مهجوریت‌زدایی قرار داده و تنها بخش کوچکی از آن را به موضوع انس با قرآن اختصاص داده است؛ اما نوشتار حاضر در صدد است انس مطلوب با قرآن از دیدگاه مقام معظم رهبری و کیفیت اثرگذاری آن در شکل‌گیری جامعه قرآنی تمدن‌ساز را تحلیل و بررسی کند.

جایگاه و نقش قرآن از نظر آیت‌الله خامنه‌ای

آیت‌الله خامنه‌ای بر حاکمیت قرآن و تحقق جامعه قرآنی تأکید فراوان دارند. ایشان درباره اهمیت قرآن در جنبه شخصی می‌فرمایند: «و الله مکرر اتفاق افتاده که با خودم فکر کرده‌ام و گفته‌ام که اگر ممکن باشد، هرچه دارم بدهم و حفظ قرآن را بگیرم» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان قرآن، شعبان عبدالعزیز صیاد، محمود صدیق منشاوی در تاریخ ۱۳۷۰/۱/۲۲). ایشان قرآن را مانند دریایی می‌دانند که در سطح آن چیزی می‌بینی و هرچه پایین‌تر و به عمق روی، چیزهای جدیدی به دست خواهی آورد، که رسیدن به عمق آن نیازمند تلاش فراوان و طولانی است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان قرآن کریم در تاریخ ۱۳۸۴/۷/۱۴). همچنین از نظر ایشان قرآن خود دارای جاذبه است و مانند اقیانوسی است که هرچه فرو روید، تشنه‌تر و علاقه‌مندتر می‌شوید و باعث روشنی دل می‌شود (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه مسابقات حفظ و قرائت قرآن کریم در تاریخ ۱۳۷۹/۸/۹)؛ زیرا قرآن کتاب نور، معرفت، نجات، سلامت، رشد و تعالی و قرب به خداست (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه مسابقات قرائت قرآن در تاریخ ۱۳۷۳/۱۰/۱۴).

از منظر ایشان قرآن دارای ویژگی‌هایی است که سبب می‌شود انسان را از درون بسازد و انسانی متعالی تحویل جامعه دهد؛ ویژگی‌هایی مانند:

۱. عصری بودن: ویژگی عصری بودن قرآن نشان‌دهنده توجه به نیازهای بشر است که در این دوران دست‌کم گرفته شده است. از منظر رهبر انقلاب، دلیل زنده بودن قرآن در تمام عصرها، توجه به همین نیازهای اساسی بشر است. به همین دلیل قرآن در هر عصری می‌تواند بهترین نسخه سعادت انسان‌ها باشد (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه پانزدهمین دوره مسابقات قرآن در تاریخ ۱۳۷۷/۹/۱)؛

۲. معنویت‌افزایی: آیت‌الله خامنه‌ای بر این باورند که در راه معارضه با دشمنان باید به یک قدرت متکی بود و آن قدرت معنوی است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با نمایندگان مجلس نهم در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۲۴) و قدرت معنوی را می‌توان از قرآن دریافت کرد: «هرگاه به قرآن نزدیک شویم، این جنبه معنوی قوی‌تر می‌گردد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان قرآن در تاریخ ۱۳۸۹/۴/۲۴). ایشان هدف از قدرت معنوی را نجات انسان در زندگی مادی و معنوی معرفی می‌کنند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با فرماندهان و پاسداران سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به مناسبت «روز پاسدار» در تاریخ ۱۳۷۸/۸/۲۲). از دیدگاه ایشان، قرآن درون انسان را می‌سازد و در نتیجه انسانی متعالی با تمام ویژگی‌های فطری و اخلاقی را تحویل جامعه می‌دهد و این کار را با باز کردن عقده‌های درونی بشر مادی‌گرا انجام می‌دهد؛ بدین صورت که با شرح صدر دادن، باعث امید و عزم راسخ در حرکت به سوی صراط مستقیم می‌شود (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان قرآن کریم در تاریخ ۱۳۸۴/۷/۱۴)؛

۳. هدف‌بخشی: ویژگی دیگر قرآن کریم، هدف‌بخشی به فرد و جامعه است. رهبر معظم انقلاب معتقدند تمسک به قرآن و انس با آن، انسان و اعمالش را از پوچی درمی‌آورد. در واقع از نظر ایشان کار قرآن هدف‌بخشی و معنابخشی به زندگی است: «در سایه قرآن است که معرفت و بصیرت و شجاعت و اقدام ما معنا پیدا می‌کند و به سمت هدف‌های درست متوجه می‌شود» (بیانات امام خامنه‌ای در اجتماع بزرگ مردم بوشهر در تاریخ ۱۳۷۰/۱۰/۱۱)؛

۴. مشخص کردن تکالیف: از دیگر ویژگی‌های قرآن، مشخص کردن تکالیف‌ها برای انسان است. مقام معظم رهبری در این باره می‌فرمایند: «دشمن نمی‌خواهد مسلمانان آیات قرآن را مثل علم در دست بگیرند؛ چون قرآن تکالیف‌ها را معین کرده است: تکالیف مسلمانان را، تکلیف جهاد را، تکلیف زندگی اسلامی و مرگ اسلامی را» (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه هشتمین دوره مسابقات بین‌المللی حفظ و قرائت قرآن کریم در تاریخ ۱۳۷۰/۱۱/۱۷)؛ زیرا هرگاه انسان در امور مهم تکلیفش مشخص باشد، دیگر دچار سرگردانی و حیرانی در عملش نمی‌شود؛ همچنان‌که آیت‌الله خامنه‌ای در این راستا توصیه می‌کنند:

انسان‌ها اگر طالب عدالت‌اند و از ظلم بیزارند، راه مبارزه با ظلم را باید از قرآن

فراگیرند. انسان‌ها اگر طالب علم‌اند و به‌وسیله معرفت و آگاهی و علم می‌خواهند زندگی را رونق ببخشند و راحت و رفاه را برای خودشان تأمین کنند، راهش به‌وسیله قرآن نشان داده می‌شود. انسان‌ها اگر در پی ارتباط با خدای متعال و صفای معنوی و روحی و آشنایی با مقام قرب الهی هستند، راهش قرآن است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان، حافظان و اساتید قرآنی در تاریخ ۱۳۹۰/۵/۱۱):

۵. آگاهی بخشی: از دیگر ویژگی‌های قرآن از نظر رهبر انقلاب، آگاهی بخشی است. بنا بر نظر ایشان، قرآن با آگاهی بخشی، باعث نجات انسان از اوهام و اشتباهات می‌شود؛ انس با آن موجب بیرون آمدن انسان از اوهام، اشتباهات، خطاها و غلط‌ها و قرار گرفتن در مسیر صحیح می‌شود (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه مسابقات قرائت قرآن در تاریخ ۱۳۷۳/۱۰/۱۴). از دیدگاه معظم‌له، آگاهی بخشی سبب بی‌اثر کردن شبهات مطرح شده از سوی دشمن می‌شود (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از حافظان و قاریان قرآن نونهار و نوجوان کشور در تاریخ ۱۳۸۰/۶/۲۸)؛ زیرا فردی که با قرآن انس به معنای واقعی دارد، آن‌چنان ایمان به همراه معرفت در او پدید می‌آید که دیگر هیچ شبهه‌ای توانایی تخریب او را ندارد (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین به مناسبت هفته بسیج در تاریخ ۱۳۹۳/۹/۶).

در نهایت اینکه رهبر معظم انقلاب معتقدند وعده‌های قرآنی و تجربه تاریخ صدر اسلام در کنار این ویژگی‌ها نشان می‌دهد قرآن می‌تواند حل‌کننده مشکلات بشر باشد (بیانات امام خامنه‌ای در محفل انس با قرآن در تاریخ ۱۳۹۱/۴/۳۱). مقام معظم رهبری به‌منظور بهره‌گیری از قرآن در بیانات خود، بر لزوم نهضت انس با قرآن تأکید فراوان دارند: «اگر ملتی بتواند از طریق انس با قرآن، خود را در فضای قرآنی قرار دهد، در فضای معرفتی قرآن قرار دهد، خواهد توانست مشکلات خود را برطرف کند» (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه مسابقات حفظ و قرائت قرآن کریم در تاریخ ۱۳۷۹/۸/۹).

در ادامه به این مطلب پرداخته خواهد شد.

انس با قرآن

کلمه انس تشکیل شده از همزه و نون و سین، دارای یک اصل معنایی و به معنای آشکار

شدن چیزی است و چیزی که مخالف راه و روش توحش باشد (ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ج ۱: ۱۴۵). برخی آن را به معنای محبت که خلاف تنفر است گرفته‌اند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۹۴). معنای دیگری که برای آن ذکر شده آرامش است (ابن سید، ۱۴۲۱ق، ج ۸: ۵۵۵) همچنین به معنای الفت نیز هست (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۱: ۱۳۱). باتوجه به معنای لغوی ذکر شده می‌توان معنای اصطلاحی آن را این‌چنین تعریف کرد: الفت داشتن به چیزی که از طریق محبت به دست می‌آید و ثمره آن، آرامش انس‌گیرنده است؛ اما انس با قرآن در دیدگاه مقام معظم رهبری به طی کردن مراحل مشخصی گفته می‌شود که در نهایت ثمره آن عمل به قرآن است. مقام معظم رهبری انس با قرآن را خواندن مکرر آیات قرآن و تدبر در مفاهیم آنها می‌دانند (بیانات امام خامنه‌ای در نماز جمعه تهران در تاریخ ۱۳۶۹/۱/۱۰).

۱. چگونگی تأثیرگذاری مراحل انس با قرآن در تحقق جامعه قرآنی

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در بیانات خود همواره از تمسک به قرآن سخن گفته‌اند و در این باره مکرراً مسئله انس با قرآن را مطرح کرده‌اند. باتوجه به بیانات ایشان، مراحل انس با قرآن که نهایتاً منجر به شکل‌گیری جامعه قرآنی می‌شود، تبیین خواهند شد:

مرحله اول: آشنایی با متن قرآن: از دیدگاه ایشان گام نخست برای عمل کامل به قرآن، آشنایی با متن قرآن است (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه پانزدهمین دوره مسابقات قرآن در تاریخ ۱۳۷۷/۹/۱). ایشان معتقدند برای رسیدن به این مرحله، باید فضای کشور را قرآنی کرد (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه پانزدهمین دوره مسابقات قرآن در تاریخ ۱۳۷۷/۹/۱؛ بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان قرآن کریم در تاریخ ۱۳۸۴/۷/۱۴)؛ به این صورت که مقدمات لازم برای ترویج قرآن در کشور فراهم شود: «این جلسات قرآنی، این دوره‌های قرآنی، این مسابقات قرآنی، اینکه ما به تربیت قراء و حفاظ دل بستیم، به خاطر این است. اینها همه‌اش مقدمه است، ولی مقدمات لازمی است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان قرآن در تاریخ ۱۳۸۹/۴/۲۴). ایشان نمونه مشابه این کار را در برگزاری عزاداری امام حسین علیه السلام می‌دانند: «یکی از کارهای لازم در کشور، رواج جلسات تلاوت و استماع قرآن است. همان‌گونه که جلسات عزاداری یا سُرور برای اهل بیت علیهم السلام

برگزار می شود، جلسات قرآنی باید گسترش پیدا کند تا سرعت رشد مفاهیم قرآنی افزایش یابد» (همان). در واقع راهکارهای این مرحله را می توان در برنامه های ترویج قرآن در کشور توسط مسئولان دید. در همین باره مقام معظم رهبری به نقش صداوسیما اشاره می کنند:

ما در تبلیغات قرآنی مان باید به شکل صحیح عمل کنیم. من این را برای شما قرای عزیز عرض می کنم: امروز صداوسیما در خدمت قرآن است. دیگر از این بهتر که نمی شود. ما امروز رادیو قرآن داریم؛ در تلویزیون قرآن داریم؛ در برنامه کودکان قرآن داریم؛ آخر شب قرآن و اول صبح قرآن. اینها خیلی خوب است؛ ولی ما از این امکان چگونه استفاده خواهیم کرد؟ این خیلی مهم است (بیانات امام خامنه ای در دیدار با جمعی از قاریان در تاریخ ۱۳۷۱/۱۲/۱۷)؛

مرحله دوم: خواندن قرآن: خواندن قرآن از دیدگاه مقام معظم رهبری، خواندن صرف نیست؛ زیرا اگرچه خواندن صرف ممکن است سبب انس با قرآن شود، اسباب انس دائمی با آن را فراهم نمی کند. ایشان هدف از خواندن قرآن را رسیدن به مرحله تدبر می دانند و راه رسیدن به تدبر را در انس دائمی می بینند. از طرفی زمانی انس دائم شکل می گیرد که حفظ قرآن صورت گیرد (بیانات امام خامنه ای در دیدار با قاریان شرکت کننده در بیست و سومین مسابقات بین المللی قرآن در تاریخ ۱۳۸۵/۷/۴) و برای رسیدن به حفظ قرآن و در نتیجه شکل گیری خواندن مورد نظر معتقدند ابتدا باید روخوانی تقویت شود، سپس روان خوانی و بعد معانی و مفاهیم قرآن و در نهایت حفظ قرآن مورد توجه قرار گیرد (همان).

رهبر انقلاب هریک از مراحل خواندن را مقدمه ای لازم برای دیگری می دانند. به عنوان نمونه تلاوت را مقدمه ای برای فهم مفاهیم می دانند: «تلاوت قرآن با صوت خوش و با لحن خوب و با آداب و رسوم تلاوت، مقدمه ای است برای نفوذ مفاهیم قرآن در دل ها. اگر این فایده را [از آن] بگیریم و به تلاوت قرآن به عنوان یک خوش صدایی و یک آوازه خوانی فقط نگاه کنیم، مطمئناً از این رتبه والا سقوط خواهد کرد» (بیانات امام خامنه ای در محفل انس با قرآن در اولین روز ماه مبارک رمضان ۱۴۳۶ در حسینیه امام خمینی علیه السلام در تاریخ ۱۳۹۴/۳/۲۸).

ایشان در مرحله روان خوانی بر تلاوت زیبا تأکید دارند. البته عقیده دارند نباید پرداختن

به این امر، موضوع اصلی مراجعه به قرآن قرار بگیرد. مقام معظم رهبری تلاوتی را مفید می‌دانند که موجب نرمی دل و خشوع انسان شود تا موجبات فهم معارف قرآنی را فراهم کند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن کریم در تاریخ ۱۳۹۱/۴/۴).

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در مرحله درک معنا و مفهوم قرآن، به لزوم توجه به ترجمه قرآن تأکید دارند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اعضای «گروه ویژه» و «گروه معارف اسلامی» صدای جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱۳۷۰/۱۲/۱۳؛ بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اعضای هیئت‌دولت، ۱۳۸۴/۶/۸؛ بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از شاعران و ذاکرین اهل بیت علیهم‌السلام، ۱۳۹۰/۳/۳). به همین دلیل، در توصیه به اعضای هیئت‌دولت برای بهره‌گیری از قرآن بیان می‌کنند:

آنهایی که ترجمه قرآن را می‌فهمند، با تدبیر به ترجمه نگاه کنند. آنهایی که ترجمه قرآن را نمی‌فهمند، یک قرآن مترجم خوب (که الحمدلله زیاد هم داریم) کنار دستشان بگذارند و به ترجمه آن نگاه کنند. ممکن است ده دقیقه صرف وقت کنید و یک صفحه یا دو صفحه بخوانید؛ اما هر روز بخوانید. این را یک سیره قطعی برای خودتان قرار دهید. علامت بگذارید، فردا از دنباله‌اش بخوانید (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اعضای هیئت‌دولت در تاریخ ۱۳۸۴/۶/۸).

بهترین روش خواندن قرآن از نظر ایشان حفظ آن است و بر این موضوع تأکید فراوان دارند: «نکته آخر هم که باز تکرار است و مکرر ما این را عرض کرده‌ایم، حفظ قرآن است. حفظ قرآن یک نعمت بزرگ است. این جوان‌ها و نوجوان‌ها سن توانایی حفظ را قدر بدانند. شماها در سنی هستید که می‌توانید حفظ کنید و در ذهنتان بماند» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان قرآن در تاریخ ۱۳۸۶/۶/۲۲)؛ چراکه به عقیده ایشان حفظ قرآن، باعث استمرار مراجعه به قرآن و در نتیجه انس دائمی با آن می‌شود: «وقتی شما حافظ قرآن هستید، این تکرار آیات قرآنی و انس دائمی با قرآن، به شما فرصت می‌دهد که در قرآن تدبیر کنید. تدبیر در قرآن با همین‌طور خواندن و رد شدن به دست نمی‌آید؛ با یک بار و دو بار خواندن هم حاصل نمی‌شود؛ با تکرار و انس با آیه‌ای از قرآن و امکان تدبیر در آن به دست می‌آید»

(بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان شرکت‌کننده در بیست‌وسومین مسابقات بین‌المللی قرآن در تاریخ ۱۳۸۵/۷/۴)؛ یعنی از نظر ایشان «برای حفظ قرآن، باید حفظ را نگه داشت. بنابراین حافظ قرآن باید تلاوت‌کننده مستمر قرآن باشد؛ یعنی مرتباً بایستی قرآن را تلاوت کند؛ و الا حفظ از دست خواهد رفت» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان، حافظان و استادان قرآنی در تاریخ ۱۳۹۰/۵/۱۱).

ایشان هدف از حفظ قرآن را رسیدن به مرحله تدبر می‌دانند و طریق رسیدن از حفظ به تدبر را این‌چنین تشریح می‌کنند: «حفظ و تکرار و انس با آیات کریمه قرآن و پی‌درپی آیات الهی را مورد توجه قرار دادن، موجب می‌شود انسان بتواند در قرآن تدبر کند» (بیانات امام خامنه‌ای در محفل انس با قرآن در روز اول ماه مبارک رمضان ۱۴۳۴ در تاریخ ۱۳۹۲/۴/۱۹).

نمودار ۱. مراحل خواندن قرآن کریم جهت رسیدن به انس دائمی

مرحله سوم: تدبر در آیات: تدبر از ریشه دبر به معنای عاقبت کار را دیدن است (ابن‌سیده، ۱۴۲۱ق، ج ۹: ۳۱۳؛ زمخشری، ۱۹۷۹م: ۱۸۲) و تدبر الأمر یعنی نظر کردن به عاقبت کارها و تأمل در آن (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳: ۲۹۸). تدبر الکلام یعنی تأمل در معانی و بصیرت داشتن در آن (مدنی، ۱۳۸۴، ج ۷: ۴۱۶). قرآن کریم در چهار آیه ۸۲ سوره نساء، ۲۴ سوره محمد، ۲۹ سوره ص و ۶۸ سوره مؤمنون به‌صراحت یا به‌طور تلویحی مردم را امر به تدبر در قرآن کرده است. با توجه به آیات فوق در اثبات لزوم تدبر در قرآن از برهان استفاده می‌شود: مقدمه اول: قرآن کریم مردم را به تدبر در آیات قرآن فراخوانده و فرمان داده است؛

مقدمه دوم: بی‌گمان خدای حکیم و اولیای او به چیزی که نارواست فرمان نمی‌دهند؛ نتیجه: بنابراین وجود این فرمان‌ها یا سفارش‌ها، دلیل روا بودن فهم ما از قرآن است (مصباح یزدی، ۱۳۸۰، ج ۲: ۸۳). البته برخی گفته‌اند که تدبر در قرآن واجب است (عبدالفتاح الخالدی، ۱۴۲۴ق: ۵۷).

گام سوم از دیدگاه رهبر انقلاب تدبر و تأمل در آیات قرآن است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با دانشجویان شرکت‌کننده در مسابقات قرآن در تاریخ ۱۳۷۸/۲/۲۲). در واقع اگر خوب صورت گیرد، انس با قرآن به هدف خود یعنی عمل قرآنی نزدیک خواهد شد. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای درباره نحوه مواجهه با قرآن می‌فرماید: «انسان با هر آیه قرآن، مثل سخن سنجیده‌ای که کسی با انسان حرف می‌زند مواجه شود. وقتی که گوینده سنجیده حرف می‌زند، ما مجبور می‌شویم دقت کنیم تا حرف او را بفهمیم. با قرآن این جور مواجه بشویم. با شما دارد سنجیده حرف زده می‌شود» (همان).

به اعتقاد ایشان باید امر تدبر در قرآن همگانی شود (بیانات امام خامنه‌ای در محفل انس با قرآن در روز اول ماه مبارک رمضان ۱۴۳۴ در تاریخ ۱۳۹۲/۴/۱۹). ایشان منظور از تدبر را فهمیدن مراد خداوند می‌دانند (گفت‌و شنود امام خامنه‌ای به مناسبت میلاد حضرت فاطمه زهرا^{علیها السلام} در تاریخ ۱۳۷۷/۷/۱۸).

از بیانات ایشان استفاده می‌شود که تدبر در قرآن صرف دریافت یک‌باره از قرآن نیست، بلکه تدبر به معنای پی‌درپی تأمل و درنگ کردن در آیات قرآن است؛ زیرا به دلیل مراتب معنایی موجود در آیات قرآن، در هر بار مراجعه می‌توان از آیات قرآن آگاهی‌های جدید و احساسات نو دریافت کرد و هرچه انسان بیشتر انس یابد، با مراجعات مختلف انشراح ذهنی حاصل می‌شود (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اعضای هیئت‌دولت در تاریخ ۱۳۸۴/۷/۱۷).

آیت‌الله خامنه‌ای رابطه انس با تدبر را دوسویه می‌دانند؛ یعنی انس باعث افزایش تدبر می‌شود: «تدبر در قرآن با همین‌طور خواندن و رد شدن به دست نمی‌آید. با یک بار و دو بار خواندن هم حاصل نمی‌شود؛ با تکرار و انس با آیه‌ای از قرآن و امکان تدبر در آن به دست

می‌آید» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان شرکت‌کننده در بیست‌وسومین مسابقات بین‌المللی قرآن در تاریخ ۱۳۸۵/۷/۴). همچنین از نظر ایشان، تدبیر باعث افزایش انس با قرآن می‌شود: «انسان هرچه بیشتر تدبیر کند، تأمل کند، انس بیشتری پیدا کند، بهره بیشتری خواهد برد» (بیانات امام خامنه‌ای در محفل انس با قرآن در تاریخ ۱۳۹۱/۴/۳۱).

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای نحوه به دست آمدن تدبیر را تکیه روی هر کلمه‌ای از کلمات و هر ترکیبی از ترکیب‌های کلامی و لفظی می‌داند. ایشان بین تفسیر و تدبیر تفاوت قائل‌اند:^۱ انسان هر سخن حکیمانه‌ای را دو گونه می‌تواند تلقی کند: یکی سرسری و با سهل‌انگاری؛ یکی با دقت و کنجکاوانه. این اصلاً به مرحله تفسیر کردن و تعبیر کردن نمی‌رسد. تدبیری که در قرآن لازم است، پرهیز کردن از سرسری نگرستن در قرآن است؛ یعنی شما هر آیه قرآنی را که می‌خوانید، با تأمل و ژرف‌نگری باشد و دنبال فهمیدن باشید. این همان تدبیر است و بدون اینکه نیازی به این باشد که انسان، سلايق خودش را به قرآن تحمیل کند که همان تفسیر به رأی است، خواهید دید که باب‌هایی را از معرفت، به حسب محتوای آیه هرچه که محتوای آیه است باز می‌کند (گفت‌و شنود امام خامنه‌ای به مناسبت میلاد حضرت فاطمه زهرا^{علیها السلام} در تاریخ ۱۳۷۷/۷/۱۸):

مرحله چهارم: عمل: مقام معظم رهبری مراحل قبلی را مقدمه‌ای برای عمل به قرآن

می‌داند:

می‌بینیم به برکت جمهوری اسلامی، جوان‌های ما، مردان ما، زنان ما، نوجوانان ما به قرآن علاقه و گرایش نشان می‌دهند، قرآن را فرامی‌گیرند، تلاوت قرآن را می‌آزمایند،

۱. برخی بزرگان مثل حضرت امام خمینی^{علیه السلام}، موضوع تدبیر را خارج از بحث تفسیر برشمرده‌اند (شاکر، ۱۳۸۲: ۷۷). بین تفسیر و تدبیر تفاوت‌هایی هست؛ مانند الف) تفسیر تخصصی و مفصل است و نمی‌تواند انس با محتوای قرآن را برای عامه مردم فراهم کند؛ ب) در تفسیر علوم مختلف در فهم قرآن حاکم می‌شود، درحالی‌که متدبر هیچ تعهدی به فرضیه یا نظریه‌ای خاص ندارد؛ پ) تدبیر همگانی است و همه می‌توانند آن را انجام دهند، برخلاف تفسیر که امری تخصصی است؛ ت) در تفسیر پرونده هریک از آیات و سوره‌ها جایی باز شده و بعد از ذکر مطالب بسته خواهد شد، برخلاف تدبیر که در هر بار مراجعه جنبه معرفتی جدیدی حاصل می‌شود؛ ث) تدبیر صرفاً امری فردی است و وظیفه هر شخص بین خود و قرآن است، اما تفسیر امری شخصی نیست (ر.ک. محمدعلی نژاد عمران، ۱۳۹۴: ۱۵۹-۱۶۱).

قرآن را حفظ می‌کنند. اینها البته هدف‌های برتر و نهایی نیست؛ هدف نهایی فهم قرآن و عمل به قرآن است؛ اما اینها قدم‌های لازم ابتدایی است. اگر قرآن در جامعه رواج پیدا کند، رونق پیدا کند، حفظ قرآن رایج بشود، انس با قرآن در بین اقشار مختلف جامعه رواج پیدا بکند، جامعه برای عمل به قرآن نزدیک می‌شود. ما این را می‌خواهیم (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با شرکت‌کنندگان در سی‌ویکمین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن کریم در تاریخ ۱۳/۳/۱۳۹۳).

ایشان برای قرآن در جامعه اسلامی حقی قائل هستند و به‌جا آوردن حق قرآن را تنها در خواندن یا صرف دانستن مفاهیم و معارف قرآن نمی‌دانند، بلکه حق کامل آن را در عمل به قرآن می‌دانند (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم تودیع با قاریان مصری، شحات محمد انور و سیدمتولی عبدالعال، در تاریخ ۲۷/۱۱/۱۳۷۰).

آیت‌الله خامنه‌ای عیب بزرگ مسلمانان را در عمل نکردن به قرآن می‌داند: «عیب بزرگ کار ما مسلمان‌ها، ما امت اسلامی اینجاست که دم از قرآن می‌زنیم، اما به قرآن عمل نمی‌کنیم؛ دم از محبت خدا می‌زنیم، اما از دین خدا پیروی نمی‌کنیم: "قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ" (آل عمران: ۳۱). اگر کسی خدا را دوست می‌دارد، دلیل صدق او تبعیت از پیغمبر است؛ تبعیت از قرآن است» (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه مسابقات حفظ و قرائت قرآن کریم در تاریخ ۹/۸/۱۳۷۹). همچنین ایشان مسلمانان واقعی را در آمیخته شدن با معارف قرآن و عمل به قرآن می‌دانند (بیانات امام خامنه‌ای در جلسه اختتامیه مسابقات قرائت قرآن در تاریخ ۵/۱۱/۱۳۷۱).

رهبر انقلاب محور احیای قرآن را عمل به آن ذکر می‌کنند. ایشان عمل به قرآن را به معنای باور به وعده صدق و حق قرآن می‌دانند و در این باره به آیه «وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ» (انعام: ۱۱۵) استناد می‌کنند. همچنین معتقدند مناسبات شخصی و اجتماعی و سیاسی باید با نفس و روح قرآنی تنظیم بشود و این یعنی احیای قرآن و عمل به آن (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان شرکت‌کننده در بیست‌وسومین مسابقات بین‌المللی قرآن در تاریخ ۴/۷/۱۳۸۵).

مسئله عمل به قرآن به‌عنوان مرحله آخر قرآنی شدن جامعه از نگاه مقام معظم رهبری

اهمیت فراوانی دارد؛ تا آنجا که در بیانات خود درباره عمل به قرآن مسائل گوناگونی را بازگو می‌کنند؛ مسائلی مانند:

یک. چگونگی عمل به قرآن: ایشان درباره چگونگی عملی کردن قرآن می‌فرمایند: با قرآن که انس می‌گیرید، قرآن را که تلاوت می‌کنید، هر جایی دستوری است، هدایتی است، نصیحتی است، در درجه اول سعی کنید آن را در وجود خودتان، در باطن خودتان، در دل خودتان پایدار کنید و آن را به عمل خودتان نزدیک کنید. هرکدام از ما اگر در عمل این را متعهد شدیم، جامعه پیش خواهد رفت، جامعه قرآنی خواهد شد (بیانات امام خامنه‌ای در محفل انس با قرآن در تاریخ ۱۳۹۱/۴/۳۱).

ایشان درباره به‌کارگیری آیه به‌صورت عملی چنین توضیح می‌دهند: از حرکت در راه خدا خسته و سست نشوید. هرگز از دشمنانی که از دین و اخلاق و انصاف تهی هستند، ترس در دل‌تان راه ندهید: «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا» (آل عمران: ۱۳۹). این دستور قرآن است: «وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (آل عمران: ۱۳۹). ایمان شما، شما را برترین‌ها قرار داده است. این ایمان را حفظ کنید؛ آن را در عمل سازمانی، عمل فردی و در اجرای تعهدات و مسئولیت‌های خود به کار بگیرید؛ مخصوصاً شما جوان‌ها خود را برای مسئولیت‌های سنگین‌تر و بزرگ‌تر آماده کنید (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مشترک نظامی استان سمنان در تاریخ ۱۳۸۵/۸/۲۰).

از سخنان ایشان متوجه می‌شویم که باور به این آیات قرآنی می‌تواند شکل‌دهنده مبانی عملی انسان در مقابل دشمن و همچنین اجرای تعهدات و مسئولیت‌ها در داخل کشور باشد؛

دو. آثار عمل به قرآن: مقام معظم رهبری درباره تأثیر عمل به قرآن در جامعه می‌فرمایند: «اگر کارگر ما، محصل ما، استاد ما، روحانی ما، بازاری ما، کشاورز ما و سایر اقشار، به خصوصیات مثبت و خوب عمل کنند، کشور یک‌باره گلستان خواهد شد. باید به صفات خوب و خصوصیات مثبت روی آوریم که این همان عمل به قرآن است» (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم اختتامیه مسابقات حفظ و قرائت قرآن کریم در تاریخ ۱۳۷۲/۱۲/۱۳): سه. مهجوریت قرآن: رهبر انقلاب ذیل آیه «وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا

الْقُرْآنَ مَهْجُورًا» (فرقان: ۳۰) مصداق مهجوریت قرآن را عمل نکردن به آن می‌دانند و در تبیین آن می‌فرمایند: «بی‌شک به این معنا نیست که قرآن و اسم قرآن و اسم مسلمانی را به طور کلی از خود دفع کردند؛ به این معنا که قرآن در یک جامعه تلاوت شده و احترام ظاهری می‌شود، اما به احکام آن عمل نمی‌کنند» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با کارگزاران و مسئولان نظام و مهمانان کنفرانس وحدت اسلامی در تاریخ ۱۳۷۳/۶/۴)؛ یعنی ممکن است قرآن در جامعه حضور داشته باشد، اما مهجور هم باشد.

چهار. زمینه بهره‌گیری عملی: ایشان بهره بردن از قرآن را به دو صورت تقسیم می‌کنند: نخست بهره گوش و چشم که همان خواندن و تلاوت قرآن است و دیگری بهره دلی قرآن برای عمل کردن است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با شرکت‌کنندگان مسابقات قرآن در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۳). آیت‌الله خامنه‌ای عنصر محبت به همراه عقیده به قرآن را در مهیا کردن زمینه عملی قرآن مفید و تأثیر بعد عملی قرآن را هم در روح و جسم و هم در فرد و اجتماع می‌دانند و معتقدند هرچه در این ابعاد عمل به قرآن بیشتر شود، مشکلات نیز حل خواهد شد (بیانات امام خامنه‌ای در محفل انس با قرآن در تاریخ ۱۳۹۱/۴/۳۱).

پنج. مصادیق بهره‌گیری عملی: آیت‌الله خامنه‌ای قرآن عملی را برتر از قرآن ظاهری می‌دانند:

اگر کسی هم بگوید «من فدایی قرآن هستم، اما فدایی این نظام نه»، حرف نامقبولی زده است. امروز فدایی قرآن بودن، یعنی فدایی این نظام بودن؛ چون نظام قرآنی است؛ و الا شما فدایی چه هستید؟ قرآن عملی، قرآن مجسم، قرآنی که به معنای حاکمیت مؤمنین، حاکمیت دین و حاکمیت صلاح است، مبارزه با دشمنان خدا و سکوت نکردن در مقابل منکر است. قرآن، به این معنا، فدایی لازم دارد (بیانات امام خامنه‌ای در آغاز به کار دهمین گردهمایی سراسری ائمه جمعه در تاریخ ۱۳۷۳/۶/۲۱).

مقام معظم رهبری دو نمونه از تحقق عملی قرآن در کنار عمل به تعالیم اهل بیت (ع) را در دوران انقلاب و دوران دفاع مقدس می‌دانند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اқشار مختلف مردم در روز نیمه شعبان در تاریخ ۱۳۸۷/۵/۲۷).

۲. جامعه قرآنی^۱

بحث جامعه‌سازی و ایجاد جامعه ایدئال همیشه دغدغه عالمان و دانشمندان بوده است، که جامعه‌ای انسانی با تمام کمالات موجود به وجود آورند. همان‌طور که قبلاً اشاره کردیم، رهبر انقلاب اسلامی در بیانات خود همیشه به لزوم ایجاد جامعه ایدئال مبتنی بر آموزه‌های اسلامی تأکید داشته‌اند. ایشان جامعه را به دو جامعه اسلامی و جاهلی تقسیم می‌کنند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اعضای شورای فرهنگی - اجتماعی زنان در تاریخ ۱۳۶۹/۱۰/۱۶؛ بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام به مناسبت عید مبعث در تاریخ ۱۳۷۳/۱۰/۱۰) و جامعه اسلامی را بخشی از حلقه شکل‌گیری تمدن اسلامی می‌دانند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مسئولان نظام در تاریخ ۱۳۸۳/۸/۶). ایشان معتقدند در این جامعه زمینه به کمال رسیدن بشر مهیاست (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۷۱/۱/۱۵).

رهبر انقلاب در تعریف این جامعه می‌فرماید:

جامعه اسلامی یعنی جامعه‌ای که در آن آرمان‌های اسلامی، اهداف اسلامی، آرزوهای بزرگی که اسلام برای بشر ترسیم کرده است تحقق پیدا کند؛ جامعه عادل، برخوردار از عدالت، جامعه آزاد، جامعه‌ای که مردم در آن، در اداره کشور، در آینده خود، در پیشرفت خود دارای نقش‌اند، دارای تأثیرند، جامعه‌ای دارای عزت ملی و استغنائی ملی، جامعه‌ای برخوردار از رفاه و مبرای از فقر و گرسنگی، جامعه‌ای دارای پیشرفت‌های همه‌جانبه: پیشرفت علمی، پیشرفت اقتصادی، پیشرفت سیاسی، و بالاخره جامعه‌ای بدون سکون، بدون رکود، بدون توقف و در حال پیشروی دائم. این آن جامعه‌ای است که ما دنبالش هستیم. البته این جامعه تحقق پیدا نکرده، ولی ما دنبال

۱. آیت‌الله خامنه‌ای بارها از اصطلاح جامعه قرآنی (بیانات در دیدار با قاریان شرکت‌کننده در بیست‌وسومین مسابقات بین‌المللی قرآن در تاریخ ۱۳۸۵/۷/۴؛ بیانات در دیدار با قاریان قرآن در تاریخ ۱۳۸۶/۶/۲۲؛ بیانات در محفل انس با قرآن در تاریخ ۱۳۹۱/۴/۳۱؛ بیانات در محفل انس با قرآن در روز اول ماه مبارک رمضان ۱۴۳۴ق در تاریخ ۱۳۹۲/۴/۱۹؛ بیانات در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی در تاریخ ۱۳۹۶/۶/۲۶) و اصطلاحات نزدیک به آن مانند حاکمیت قرآن (ر.ک). بیانات در دیدار با کارگزاران و مسئولان نظام و مهمانان کنفرانس وحدت اسلامی در تاریخ ۱۳۷۳/۶/۴؛ بیانات در دیدار با شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی قرآن کریم در تاریخ ۱۳۹۱/۴/۴) استفاده کرده‌اند.

این هستیم که این جامعه تحقق پیدا کند. پس این شد هدف اصلی و مهم میانه ما (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با دانشجویان کرمانشاه در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۲۴).

امام خامنه‌ای ویژگی انسان‌ها در چنین جامعه‌ای را این چنین ترسیم می‌کنند: «جامعه‌ای که انسان‌ها و مردمش درست می‌اندیشند و عمل می‌کنند، دارای رحم و مروت‌اند، دارای احساس مسئولیت در پیش خدای بزرگ‌اند، دارای احساس معنویت‌اند، غرق در ماده نیستند و همه چیز را برای خود نمی‌خواهند» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۷۱/۱/۱۵). به همین دلیل از لزوم به وجود آمدن چنین جامعه‌ای سخن به میان می‌آورند:

عزیزان من، شما بدانید برای اینکه ما جامعه‌ای به وجود بیاوریم که هم از لحاظ مادی، علمی و صنعتی دچار عقب‌ماندگی نباشد، پیشرو باشد و بر روی زندگی دنیا اثرگذار باشد و در عین حال از لحاظ معنویت دچار آفت‌های معنوی [که امروز غرب دچار آن است] نباشد، قرآن و عمل به آن لازم است (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مسئولان نهضت سوادآموزی در تاریخ ۱۳۸۰/۱۰/۶).

یکی از مراحل پی‌ریزی تمدن اسلامی،^۱ شکل‌گیری کشور یا جامعه اسلامی است. رهبر انقلاب تأکید دارند در جامعه اسلامی باید از هدایت و معیارهای قرآنی^۲ تبعیت شود (بیانات امام خامنه‌ای در محفل انس با قرآن در روز اول ماه مبارک رمضان ۱۴۳۴ق در تاریخ ۱۳۹۲/۴/۱۹) تا چنین جامعه‌ای شکل گیرد، و راه تحقق این جامعه اسلامی، قرآنی شدن جامعه^۳ است: «هدف این است که ملت ما به معنای حقیقی کلمه، قرآنی شوند. مگر

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای برای نخستین بار اندیشه شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی را با الهام از صدر اسلام و منش پیامبر ﷺ در سال ۱۳۶۸ در جمع ائمه جمعه کشورهای نامیبیا، موزامبیک، افریقای جنوبی و لسوتو بیان کردند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با جمعی از ائمه جمعه کشورهای نامیبیا، موزامبیک، افریقای جنوبی و لسوتو در تاریخ ۱۳۶۸/۱۲/۳).

۲. مقام معظم رهبری معتقدند حتی دین، عقل سلیم و گفتار معصومان ﷺ معیارهای قرآنی هستند که باید در جامعه اسلامی ملاک پیروی و تبعیت باشند (بیانات امام خامنه‌ای در محفل انس با قرآن در روز اول ماه مبارک رمضان ۱۴۳۴ق در تاریخ ۱۳۹۲/۴/۱۹).

۳. جامعه قرآنی نیز جامعه‌ای انسانی است و تمام اجزا و عناصر جامعه انسانی را داراست؛ اما صفت یا ویژگی خاصی، آن را از دیگر جوامع انسانی متمایز کرده است. این صفت یا ویژگی، همان «قرآنی بودن» آن است (نوربخش، ۱۳۸۶: ۲۴).

می شود ملتی خود را مسلمان بداند، اما قرآنی نباشد؟» (بیانات امام خامنه‌ای در جلسه اختتامیه مسابقات قرائت قرآن در تاریخ ۱۳۷۱/۱۱/۵).

در واقع بحث تأثیرگذاری معارف قرآن در شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری، به رابطه معنوی و تأثیری بازمی‌گردد که بر تمدن دارد؛ تا آنجا که دلیل انحراف تمدن غربی را در دوری و انقطاع از معنویت می‌دانند:

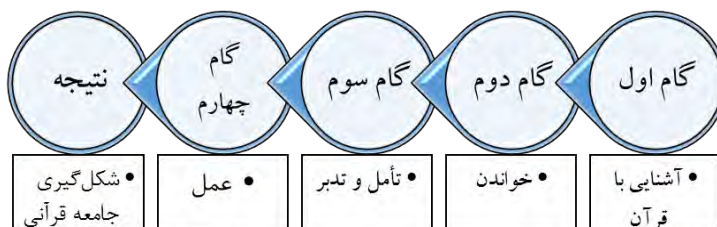
تمدن غربی بر پایه ستیز با معنویت و طرد معنویت بنا شد. این خطای بزرگ کسانی بود که تمدن و حرکت علمی و صنعتی را در اروپا شروع کردند. به علم اهمیت دادند. این خوب بود؛ اما با معنویت به جنگ برخاستند. این بد و انحراف بود. لذا این تمدن مادی و دور از معنویت هرچه پیشرفت کند، انحرافش بیشتر می‌شود؛ هم خود آنها و هم همه بشریت را با میوه‌های زهرآگین خود تلخ‌کام می‌کند؛ همچنان‌که تا امروز کرده است. پدیده استعمار که ده‌ها کشور و میلیون‌ها انسان را سال‌های متمادی غرق در سخت‌ترین و شدیدترین محنت‌ها کرد، یکی از چیزهایی است که در نتیجه تفکیک علم از معنویت، سیاست از معنویت و دولت از اخلاق در اروپا اتفاق افتاد. دو جنگ جهانی اول و دوم هم از همان میوه‌های تلخ بود (بیانات امام خامنه‌ای در مراسم پانزدهمین سالگرد ارتحال امام خمینی علیه السلام در تاریخ ۱۳۸۳/۳/۱۴).

به عقیده رهبر انقلاب اسلامی، یکی از منابع دریافت معنویات قرآن است: «هرگاه به قرآن نزدیک شویم، این جنبه معنوی قوی‌تر می‌گردد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با قاریان قرآن در تاریخ ۱۳۸۹/۴/۲۴). به‌عنوان نمونه درباره نقش تقوا در شکل‌گیری تمدن اسلامی که یکی از آموزه‌های اساسی قرآن است می‌فرمایند:

اگر من و امثال من اسیر هوا و هوس و دنبال طمع و بنده و ذلیل ترس و طمع خود بودیم، نمی‌توانیم مردم را با فضایل بار بیاوریم. این بسته به شانس و اقبال هر کسی است که در گوشه‌ای معلم خوبی پیدا کند و به‌صورت فردی تکامل یابد. جامعه پیش نخواهد رفت. دولت اسلامی است که کشور اسلامی به وجود می‌آورد. وقتی کشور اسلامی پدید آمد، تمدن اسلامی به وجود خواهد آمد. آن وقت فرهنگ اسلامی فضای عمومی بشریت را فرا خواهد گرفت. اینها همه‌اش با مراقبت و با تقوا عملی است؛ تقوای فردی و تقوای جماعت و امت (بیانات امام خامنه‌ای در خطبه‌های نماز جمعه تهران در تاریخ ۱۳۸۴/۵/۲۸).

آیت‌الله خامنه‌ای انس دائمی با قرآن را زمینه‌ساز رسیدن به جامعه‌ای قرآنی و در نتیجه پایه‌ریزی تمدن نوین اسلامی می‌دانند؛ زیرا معنویت قرآنی در کنار ویژگی‌هایی که در زمینه انسان‌سازی دارد، ضامن حفظ و تداوم یک تمدن است.

نمودار ۲: مراحل انس با قرآن و شکل‌گیری جامعه قرآنی

نتیجه‌گیری

این نوشتار با هدف بررسی کیفیت انس با قرآن در تحقق جامعه قرآنی تمدن‌ساز از نگاه مقام معظم رهبری به این نتایج دست یافت: انس با قرآن از موضوعات مهم و بنیادی مطرح‌شده از سوی آیت‌الله خامنه‌ای است. تأکیدات فراوان ایشان بر مسئله انس با قرآن با هدف رسیدن به جامعه قرآنی و در نتیجه جامعه ایدئال است. به همین دلیل برای رسیدن به این مطلوب، از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای طی چهار مرحله ضروری است:

۱. آشنایی با قرآن، که این مرحله بیشتر وظیفه نهادهای مسئول است که در کار ترویج قرآن هستند، آنان وظیفه دارند فضای کشور را قرآنی کنند؛

۲. گام بعدی از دیدگاه معظم‌له خواندن قرآن شامل چهار مرحله روخوانی، روان‌خوانی، درک مفاهیم و معنا و حفظ قرآن است. انس با قرآن در این مرحله پی‌ریزی می‌شود. هدف از این مرحله، مراجعات متعدد به قرآن است. بدین جهت از دیدگاه ایشان، حفظ قرآن اهمیت بسیاری دارد؛ زیرا موجبات انس دائمی با قرآن به‌عنوان مطلوب نظر ایشان و زمینه مرحله بعدی را فراهم می‌کند؛

۳. گام سوم تدبر در آیات قرآن است. از نظر آیت‌الله خامنه‌ای، تدبر در قرآن مراجعه پی‌درپی به سبب انس دائمی به همراه تأمل در آیات قرآن است؛

۴. گام آخر عمل به قرآن است؛ یعنی معارف و مفاهیمی که انسان از قرآن در مرحله

بررسی کیفیت انس با قرآن در تحقق جامعه قرآنی تمدن‌ساز... / سیدمهدی موسوی نیا ۲۰۳

تدبیر دریافت کرده است در زندگی خود به کار گیرد. در این صورت اگر به بیشترین افراد جامعه تسری پیدا کند، جامعه قرآنی شکل می‌گیرد.

کتابنامه

قرآن کریم.

ابن سیده، علی بن اسماعیل (۱۴۲۱ق). المحکم و المحيط الأعظم، بیروت، دار الکتب العلمیه.

ابن فارس، احمد (۱۴۰۴ق). معجم مقاییس اللغه، قم، مکتب الاعلام الاسلامی.

بیانات مقام معظم رهبری.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). مفردات ألفاظ القرآن، بیروت، دار القلم.

زمخشری، محمود بن عمر (۱۹۷۹م). أساس البلاغه، بیروت، دار صادر.

علاءالدین، سیدمحمد رضا (۱۳۸۳). «راهکارهای قرآن‌گرایی و قرآن‌مانوسی از منظر مقام معظم

رهبری»، مجله کوثر، ش ۱۱ و ۱۲، ص ۱۱-۱۷.

شاکر، محمد کاظم (۱۳۸۲). مبانی و روش‌های تفسیری، قم، مرکز جهانی علوم اسلامی.

شفیعی، احمد (۱۳۸۷). «مهجوریت قرآن در نظام آموزشی و راه‌های برون‌رفت از آن از دیدگاه

مقام معظم رهبری»، مجله پیام، ش ۹۱، ص ۳۲-۵۰.

قرشی، علی اکبر (۱۳۷۱). قاموس قرآن، تهران، دار الکتب الاسلامیه.

طباطبایی، سیدمحمد حسین (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات

اسلامی، ج ۱۳.

طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵). مجمع البحرین، تهران، مرتضوی.

عباس‌نژاد، محسن (۱۳۸۴). قرآن، روان‌شناسی و علوم تربیتی، مشهد، بنیاد پژوهش‌های قرآنی

حوزه و دانشگاه.

عبدالفتاح الخالدی، صلاح (۱۴۲۴ق). مفاتیح للتعامل مع القرآن، دمشق، دار القلم.

محمدعلی‌نژاد عمران، روح‌الله (۱۳۹۴). «تدبیر در فهم قرآن»، سراج منیر، س ۶، ش ۲۰، ص

۱۴۹-۱۷۳.

مدنی، علی‌خان بن احمد (۱۳۸۴). الطراز الأول و الكنز لما علیه من لغة العرب المعول، مشهد،

مؤسسة آل البيت ﷺ لاحیاء التراث.

۲۰۴ پژوهش‌های گفتمان تمدنی انقلاب اسلامی / سال دوم / شماره چهارم / پاییز و زمستان ۱۴۰۱

مصباح یزدی محمدتقی (۱۳۸۰). قرآن‌شناسی، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
نوربخش، وحیدرضا (۱۳۸۶). «آرمان‌شهر قرآنی (بحثی درباره ویژگی‌های جامعه قرآنی)»، مجله
حدیث زندگی، ش ۳۸. دسترسی در: <https://hawzah.net/fa/Magazine/View/3881/5529/52443>

